प्रकरण V
योजनेची अंमलबजावणी

प्रकरण V

योजनेची अंमलबजावणी

महाराष्ट्र डीएमएफटी नियम, 2016 च्या नियम 13 नुसार, वार्षिक लेखापरीक्षण योजनानुसार डीएमएफटी निधीचा वापर खनिकर्म किंवा खनिकर्माशी संबंधित कामकाजामुळे बाधित क्षेत्राच्या सर्वांगीण विकासासाठी करावयाचा होता.

- डीएमएफटी निधीचा किमान दोन तृतीयांश भाग प्रत्यक्ष बाधित क्षेत्रांसाठी वापरला जाईल आणि;
- जास्तीत जास्त एक तृतीयांश रक्कम अप्रत्यक्ष बाधित क्षेत्रांसाठी वापरला जाईल.
- पुढे, डीएमएफटी निधीचा किमान 60 टक्के भाग उच्च प्राधान्य क्षेत्रांसाठी वापरला जाईल आणि;
- 40 टक्क्यापर्यंत निधी इतर प्राधान्य क्षेत्रांसाठी राज्य शासनाने विहित केलेल्या पद्धतीने खनिकर्माशी संबंधित कामकाजामुळे बाधित लोक आणि क्षेत्रांच्या हितासाठी आणि फायद्यासाठी वापरला जाईल.

5.1 प्रत्यक्ष आणि अप्रत्यक्ष बाधित क्षेत्रात निधीचे वाटप

वर नमूद केल्याप्रमाणे, डीएमएफटी निधीचा किमान दोन तृतीयांश भाग प्रत्यक्ष बाधित क्षेत्रांसाठी वापरावयाचा होता. निवडक डीएमएफटींमधील प्रत्यक्ष आणि अप्रत्यक्ष बाधित क्षेत्रांमध्ये वापरल्या जाणाऱ्या निधीची माहिती **परिशिष्ट 5** मध्ये दिली आहे. डीएमएफटी रायगडने प्रत्यक्ष बाधित क्षेत्रांची ओळख पटवली नव्हती, उर्वरित चार निवडक डीएमएफटीं[13] मधील प्रत्यक्ष बाधित क्षेत्रांमध्ये वापरल्या जाणाऱ्या निधीची[14] माहिती खालील **आलेख 4** मध्ये दर्शविली आहे:

[13] डीएमएफटी रायगडने 2017-18 ते 2022-23 या कालावधीत अप्रत्यक्ष बाधित भागात सर्व खर्च केला होता.

[14] निवडक डीएमएफटींकडून खर्च 2017-18 पासून सुरू झाला.

आलेख 4: प्रत्यक्ष बाधित क्षेत्रांतर्गत कामांसाठी दिलेली प्रशासकीय मंजूरी

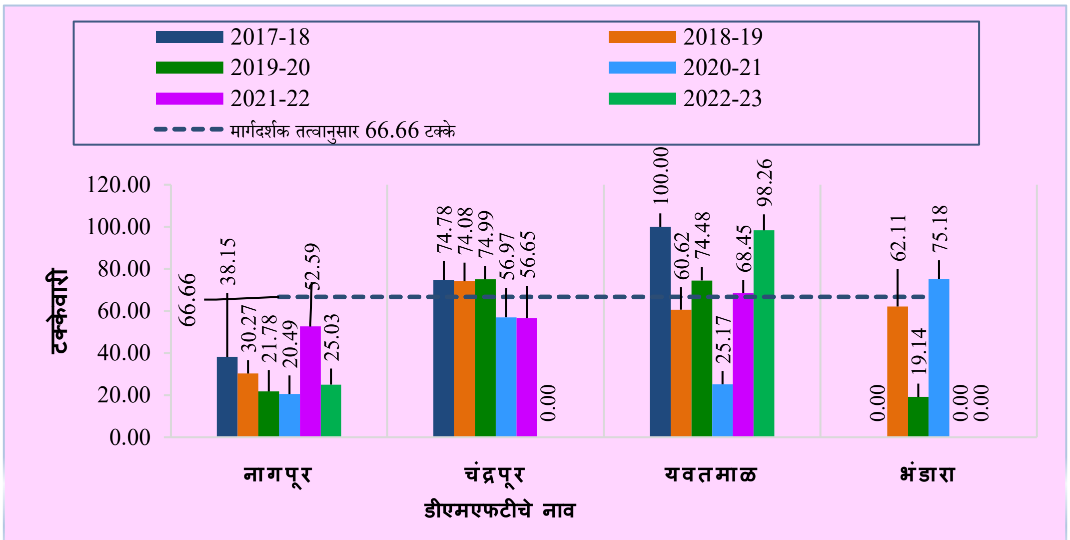

(स्त्रोत: डीएमएफटींद्वारा दिलेली माहिती)

लेखापरीक्षणात असे निदर्शनास आले की:

- योजनेच्या मार्गदर्शक तत्वांनुसार आवश्यक असल्यानुसार सर्व वर्षांमध्ये कोणत्याही डीएमएफटीने प्रत्यक्ष बाधित क्षेत्रांत किमान दोन तृतीयांश खर्च केला नाही.
- 2017-18 ते 2022-23 या कालावधीत डीएमएफटी रायगडने अप्रत्यक्ष बाधित क्षेत्रांत सर्व खर्च केला.
- डीएमएफटी यवतमाळने 2017-18 मध्ये फक्त एकच काम प्रत्यक्ष बाधित क्षेत्रात केले होते; त्यामुळे, त्याची टक्केवारी 100 टक्के आहे.

महाराष्ट्र शासनाने नागपूर आणि रायगडमधील अप्रत्यक्ष बाधित क्षेत्रांत बहुतांश कामे करण्यात आली होती कारण बहुतेक प्रस्ताव अप्रत्यक्ष बाधित क्षेत्रांतून प्राप्त झाले होते हे तथ्य मान्य करताना (फेब्रुवारी 2025), असे म्हटले की 2023-24 पासून प्रत्यक्ष बाधित क्षेत्रांत कामे केली जात आहेत.

प्रत्यक्ष बाधित क्षेत्रांत किमान दोन तृतीयांश खर्चाची विशिष्ट आवश्यकता असलेल्या योजनेच्या मार्गदर्शक तत्वांचे पालन करण्यात आले नाही हे तथ्य कायम आहे.

5.2 उच्च आणि इतर प्राधान्य क्रियाकलापांसाठी निधीचा वापर

महाराष्ट्र डीएमएफटी नियम, 2016 च्या नियम 13(3) नुसार, किमान 60 टक्के निधी उच्च प्राधान्य क्रियाकलाप म्हणजेच पिण्याचा पाणी पुरवठा, आरोग्यसेवा, शिक्षण, स्वच्छता, कौशल्य विकास, पर्यावरण संरक्षण आणि महिला, बाल, वृद्ध आणि अपंगांचे कल्याण यांवर वापरावयाचा होता आणि 40 टक्के निधी इतर

प्राधान्य क्रियाकलापांवर म्हणजेच भौतिक पायाभूत सुविधा, सिंचन, ऊर्जा आणि पाणलोट विकास इत्यादीवर वापरावयाचा होता.

2017-18 ते 2022-23 या कालावधीत उच्च प्राधान्य क्रियाकलापांसाठी प्रशासकीय मंजूरी देण्यात आलेल्या कामांची माहिती खालील **आलेख 5** मध्ये दर्शविली आहे:

आलेख 5: उच्च प्राधान्य क्रियाकलापांसाठी कामांना देण्यात आलेली प्रशासकीय मान्यता

(टक्क्यांमध्ये)

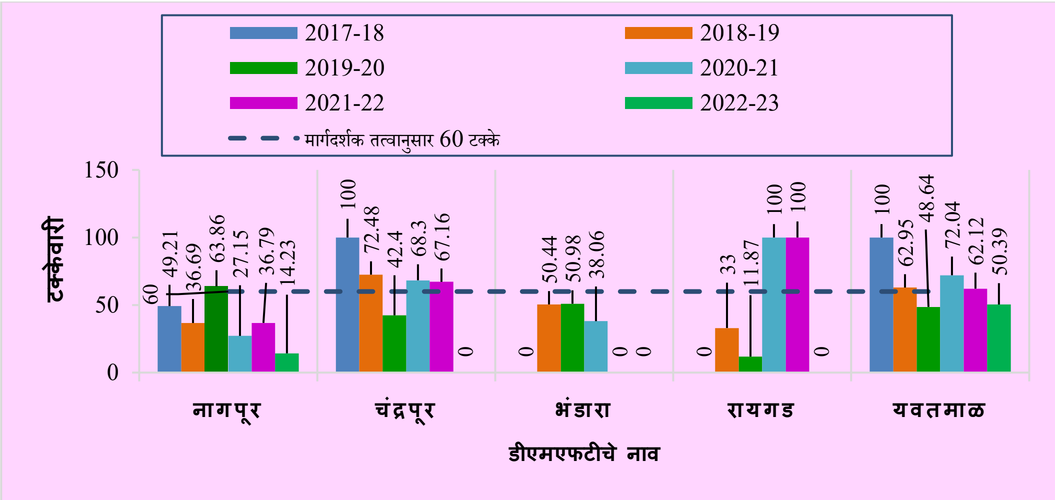

(स्रोत: डीएमएफटींद्वारे प्रदान केलेली माहिती)

आलेख 5 वरून असे दिसून येते की कोणत्याही डीएमएफटीने महाराष्ट्र डीएमएफटी नियम, 2016 च्या नियम 13(3) नुसार पाच वर्षांसाठी किमान 60 टक्के निधी उच्च प्राधान्याच्या कामांवर वापरण्याच्या निकषांचे पालन केले नाही.

महाराष्ट्र शासनाने म्हटले (फेब्रुवारी 2025) की नियामक परिषदेकडून मिळालेले प्रस्ताव मंजूर झाले होते आणि जिल्ह्यांना या संदर्भात योजनेच्या तरतुदींचे पालन करण्याचे निर्देश देण्यात आले आहेत.

उच्च प्राधान्य क्रियाकलापांवर किमान 60 टक्के खर्च करण्याच्या योजनेच्या तरतूदीचे पालन करण्यात आले नाही, परिणामी इतर प्राधान्य क्रियाकलापांवर 40 टक्क्यांहून अधिक खर्च झाला अशी उत्तरात पुष्टी केली.

5.3 मंजूर कामांची स्थिती

खनिकर्म आणि खनिकर्मानंतर जिल्ह्यांमधील लोकांच्या पर्यावरण, आरोग्य आणि सामाजिक-आर्थिकतेवर होणारे प्रतिकूल परिणाम कमी/सौम्य करण्यासाठी आणि खनिकर्म क्षेत्रातील बाधित व्यक्तींसाठी दीर्घकालीन शाश्वत उपजीविका सुनिश्चित

करण्यासाठी खनिकर्म बाधित क्षेत्रात आणि खनिकर्मामुळे बाधित झालेल्या लोकांमध्ये विविध विकासात्मक आणि कल्याणकारी प्रकल्प/कार्यक्रमांच्या अंमलबजावणीसाठी संचयित डीएमएफटी निधी योगदानाचा वापर करावयाचा होता.

महाराष्ट्र डीएमएफटी नियम, 2016 च्या नियम 9(8) मध्ये डीएमएफटीला डीएमएफटी निधीच्या वापराच्या प्रगतीवर लक्ष ठेवण्याची तरतूद आहे. निवडक पाच डीएमएफटीमध्ये, 2017-18 ते 2022-23 दरम्यान मंजूर झालेल्या 12,554 कामांपैकी 7,314 कामे पूर्ण झाली होती, 2,589 कामे प्रगतीपथावर होती, 2,277 कामे निविदा प्रक्रियेत होती आणि 374 कामे रद्द करण्यात आली होती.

पूर्णत्वाच्या विविध टप्प्यांमधील कामांचा तपशील खालील **तक्ता 8** मध्ये दिला आहे:

तक्ता 8: निवडक पाच डीएमएफटींमधील प्रशासकीय मान्यता आणि कामांची स्थिती यांचा तपशील

वर्ष	मंजूर केलेल्या कामांची संख्या	प्रशासकीय मंजूरीची रक्कम (₹ कोटीमध्ये)	कामाची स्थिती			
			पूर्ण झाले	चालू काम	निविदा अंतर्गत	रद्द झाले
1	2	3	4	5	6	7
डीएमएफटी नागपूर						
2017-18	1,377	84.92	1,069	51	250	7
2018-19	1,341	93.87	259	546	536	0
2019-20	378	111.11	157	124	84	13
2020-21	508	187.49	298	62	148	0
2021-22	1,319	311.08	321	199	762	37
2022-23	113	35.90	22	13	78	0
एकूण (a)	**5,036**	**824.37**	**2,126**	**995**	**1,858**	**57**
डीएमएफटी यवतमाळ						
2017-18	1	0.50	1	0	0	0
2018-19	622	124.15	507	106	0	9
2019-20	794	129.02	673	112	0	3
2020-21	24	36.03	17	7	0	0
2021-22	1,457	134.97	129	836	338	160
2022-23	12	5.16	6	4	2	0
एकूण (b)	**2,910**	**429.83**	**1,333**	**1,065**	**340**	**172**
डीएमएफटी चंद्रपूर						
2017-18	199	5.71	198	0	0	1
2018-19	1,053	323.31	989	35	0	29
2019-20	1,269	195.57	1,213	45	0	11
2020-21	665	197.27	373	190	0	102
2021-22	1,100	195.28	785	256	58	1
2022-23	0	0	0	0	0	0
एकूण (c)	**4,286**	**917.14**	**3,558**	**526**	**58**	**144**

डीएमएफटी रायगड						
2017-18	0	0	0	0	0	0
2018-19	24	5.49	24	0	0	0
2019-20	75	6.74	59	0	16	0
2020-21	2	7.59	2	0	0	0
2021-22	5	9.17	1	0	4	0
2022-23	0	0	0	0	0	0
एकूण (d)	**106**	**28.99**	**86**	**0**	**20**	**0**
डीएमएफटी भंडारा						
2017-18	0	0	0	0	0	0
2018-19	148	17.06	147	0	0	1
2019-20	30	7.34	28	1	1	0
2020-21	38	9.05	36	2	0	0
2021-22	0	0	0	0	0	0
2022-23	0	0	0	0	0	0
एकूण (e)	**216**	**33.45**	**211**	**3**	**1**	**1**
एकूण बेरीज (a+b+c +d+e)	**12,554**	**2,233.78**	**7,314**	**2,589**	**2,277**	**374**

(स्रोत: डीएमएफटींद्वारे प्रदान केलेली माहिती)

वरील तक्त्यावरून असे दिसून येते की, जून 2024 च्या लेखापरीक्षण तपासणीमध्ये निदर्शनास आल्याप्रमाणे 2017-18 ते 2021-22 दरम्यान हाती घेतलेले काही प्रकल्प पूर्ण झाले नाहीत. अपूर्ण कामांचा कालावधी तीन वर्ष ते पाच वर्षांपेक्षा जास्त होता. शिवाय, एकूण 18.13 टक्के कामे निविदा प्रक्रियेत होती, त्यापैकी 81.60 टक्के (1,858 कामे) निविदा प्रक्रियेत असलेल्या एकूण कामांपैकी (2,277 कामे) डीएमएफटी नागपूरमध्ये होती. लेखापरीक्षणात निदर्शनास आले की निवडक डीएमएफटी नियमितपणे कामाच्या प्रगतीवर लक्ष ठेवत नव्हते, त्यामुळे कामे पूर्ण झाली नाहीत आणि अंमलबजावणी यंत्रणेद्वारे डीएमएफटी निधीचा वापर केला गेला नाही.

5.4 पीएमकेकेकेवाय मार्गदर्शक तत्वांचे उल्लंघन करुन अपात्र खर्च

ज्या प्रकल्पांमध्ये डीएमएफटी निधीचा खर्च पीएमकेकेकेवाय मार्गदर्शक तत्वांचे अनुपालन करत नव्हता त्यांची माहिती तपशीलवार खाली दिली आहे:

(i) जिल्हाधिकारी कार्यालय परिसरात सौर पॅनेलवरील खर्च

डीएमएफटी, भंडारा यांनी त्यांच्या नियामक परिषदेमध्ये (29 जुलै 2019) जिल्हाधिकारी कार्यालय परिसरात विविध इमारतींच्या छतावर 17 सौर पॅनेल बसवण्याच्या कामासाठी ₹ 0.68 कोटींची रक्कम मंजूर केली. सविस्तर प्रकल्प अहवालात (डीपीआर) असे नमूद केले आहे की 17 सौर पॅनेल बसवल्याने वार्षिक ₹ 14.44 लाख वीज शुल्कात बचत होईल. महाराष्ट्र ऊर्जा विकास संस्थेने

(अंमलबजावणी यंत्रणा) काम पूर्ण झाल्याचे प्रमाणित केले (03 सप्टेंबर 2021) आणि डीएमएफटी, भंडारा यांनी (ऑक्टोबर 2021) ₹ 0.56 कोटींची रक्कम प्रदान केली.

लेखापरीक्षणात असे निदर्शनास आले की या कामाची अंमलबजावणी खनिकर्म बाधित व्यक्तीसाठी नव्हती जी पीएमकेकेकेवाय मार्गदर्शक तत्त्वांचे विचलन करत होती. पुढे, नेट मीटरिंग आणि कमिशनिंगच्या अभावामुळे, सप्टेंबर 2021 पासून आजपर्यंत सौर ऊर्जा निर्माण होऊ शकली नाही आणि डीपीआरमध्ये कल्पना केल्याप्रमाणे वार्षिक ₹ 14.44 लाख वीज शुल्काची बचत होऊ शकली नाही परिणामी ₹ 0.56 कोटी निधी अवरुद्ध झाला.

महाराष्ट्र शासनाने निरीक्षण मान्य करून म्हटले (डिसेंबर 2024) की 17 सौर ऊर्जा प्रणालींपैकी, आठ सौर ऊर्जा प्रणाली कार्यान्वित आहेत आणि उर्वरित नऊ नेट मीटरिंग आणि कमिशनिंग अभावी कार्यान्वित नाहीत.

वस्तुस्थिती तशीच राहिली की पीएमकेकेकेवाय निधी खनिकर्म किंवा खनिकर्माशी संबंधित कामांमुळे बाधित झालेल्या लोकांवर खर्च करावयाचा होता आणि तसेच, उर्वरित नऊ सौर ऊर्जा प्रणाली तीन वर्षांत कार्यान्वित झालेल्या नाहीत.

(ii) दूध पावडर कारखान्याच्या आधुनिकीकरणावरील खर्च

भंडारा जिल्हा दूध उत्पादक सहकारी संघ लिमिटेड, भंडारा यांचे व्यवस्थापकीय संचालक यांनी दूध पावडर कारखान्याच्या आधुनिकीकरणाच्या कामाला मंजुरी देण्यासाठी पशुसंवर्धन, दुग्धविकास, क्रीडा आणि युवा कल्याण विभागाशी संपर्क साधला (20 एप्रिल 2020). पशुसंवर्धन, दुग्धविकास, क्रीडा आणि युवा कल्याण विभागाने डीएमएफटी भंडारा यांना उपलब्ध डीएमएफटी निधीमधून वरील कामाचा विचार करण्याची विनंती केली (21 एप्रिल 2020).

डीएमएफटी भंडारा यांनी त्यांच्या नियामक परिषद बैठकीत (15 मे 2020) सदर कामाला मंजुरी दिली आणि पीएमकेकेकेवायच्या कौशल्य विकास योजनेअंतर्गत दूध पावडर कारखान्याच्या आधुनिकीकरणासाठी ₹ 25 लाख रकमेला प्रशासकीय मान्यता दिली आणि ₹ 25 लाख जारी केले (23 मे 2020). पुढे, जिल्हाधिकारी कार्यालयाने पीएमकेकेकेवाय मार्गदर्शक तत्त्वांनुसार 'उपकरणे खरेदी करणे आणि कारखान्याचे आधुनिकीकरण' समाविष्ट करण्याबाबत आक्षेप घेतला होता (23 मे 2020).

लेखापरीक्षणात असे निदर्शनास आले की मंजुरी देताना जिल्हाधिकाऱ्यांनी आक्षेप घेतल्यानंतरही, सदर काम 'कौशल्य विकास' अंतर्गत समाविष्ट करण्यात आले त्यामुळे सहकारी संस्थेला ₹ 25 लाखांचे अनियमित वितरण झाले.

महाराष्ट्र शासनाने म्हटले (डिसेंबर 2024) की जिल्हा दुग्धविकास अधिकाऱ्यांच्या मागणीनुसार 100 टक्के अग्रिम रक्कम देण्यात आली.

वस्तुस्थिती तशीच राहिली की विनिर्दिष्ट काम कौशल्य विकास किंवा योजनेच्या मार्गदर्शक तत्वांमध्ये नमूद केलेल्या इतर कोणत्याही क्रियाकलापांतर्गत येत नाही आणि उपकरणे खरेदी करण्यासाठी आणि कारखान्याच्या आधुनिकीकरणासाठी पीएमकेकेकेवाय निधी जारी केल्यामुळे निधीचे विचलन झाले.

5.5 डीएमएफटी निधीमधून निष्फळ खर्च

लेखापरीक्षणात असे निदर्शनास आले की निधीचे वाटप आणि वापर असूनही, नियोजन, अंमलबजावणी आणि संनियंत्रणातील कमतरतांमुळे अनेक कामांच्या बाबतीत अपेक्षित उद्दिष्टे साध्य झाली नाहीत. अशा प्रकल्पांवर खर्च करण्यात आला जे एकतर अपूर्ण राहिले किंवा कार्यचालन आणि प्रशासकीय त्रुटींमुळे अपेक्षित फायदे देण्यात अयशस्वी झाले.

पीएमकेकेकेवायच्या अंमलबजावणीमध्ये विभागाने केलेल्या निष्फळ खर्चाची उदाहरणे खालील परिच्छेदांमध्ये सचित्र दर्शविली आहेत.

(i) आरओ वॉटर फिल्ट्रेशन युनिट्स निष्क्रिय राहणे

डीएमएफटी, भंडारा यांनी उमरी येथे ₹ 4 लाख खर्चाच्या आरओ वॉटर फिल्ट्रेशन युनिट बसवण्यासाठी प्रशासकीय मान्यता (10 डिसेंबर 2018) दिली. ग्रामीण जल विकास विभाग, भंडारा यांनी (अंमलबजावणी यंत्रणा) ₹ 3.80 लाख खर्च केला आणि 12 जुलै 2019 रोजी काम पूर्ण केले.

संयुक्त प्रत्यक्ष पडताळणी दरम्यान, लेखापरीक्षणात असे निदर्शनास आले की जुलै 2020-21 मध्ये आलेल्या पुरामुळे आरओ वॉटर फिल्ट्रेशन युनिटचे नुकसान झाले. त्यानंतर, सदर आरओ वॉटर फिल्ट्रेशन युनिट पुन्हा सुरू करण्यासाठी आणि ते कार्यरत स्थितीत आणण्यासाठी कोणतेही प्रयत्न केले गेले नव्हते. यामुळे प्रत्यक्ष बाधित क्षेत्राला अपेक्षित फायदा पोहोचला नाही.

चित्र क्रमांक 5.1: खराब झालेले आरओ वॉटर फिल्ट्रेशन युनिट, दिनांक: 21.02.2024

(ii) नागपूर येथे प्रौढ आणि बालरोग व्हेंटिलेटर कार्यरत नसणे

शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय आणि रुग्णालय, नागपूर (अंमलबजावणी यंत्रणा) यांनी 25 प्रौढ आणि बालरोग व्हेंटिलेटर खरेदी करण्याचा प्रस्ताव मांडला. हा प्रस्ताव ₹ 2.88 कोटी (प्रति व्हेंटिलेटर ₹ 11.54 लाख) या किमतीवर मंजूर करण्यात आला (13 ऑगस्ट 2019).

लेखापरीक्षणात निदर्शनास आले (13 सप्टेंबर 2023) की, 17 जुलै 2023 पासून फेब्रुवारी 2024 पर्यंत 25 प्रौढ आणि बालरोग व्हेंटिलेटरपैकी दोन, ज्यांची किंमत ₹ 0.23 कोटी होती, जे O_2 सेन्सर्सच्या कमतरतेमुळे कार्यरत स्थितीत नव्हते. तसेच, त्यांची हमी 20 जून 2023 रोजी संपली होती.

जरी व्हेंटिलेटर हे जीवनरक्षक उपकरणे असली तरी, अंमलबजावणी यंत्रणेने त्यांची दुरुस्ती केली नव्हती. यावरून हाती घेतलेल्या प्रकल्पांचे अपेक्षित फायदे साध्य करण्यासाठी डीएमएफटीकडून देखरेखीचा अभाव दर्शविला.

(iii) बॅडमिंटन हॉलच्या नूतनीकरणावरील निष्फळ खर्च

डीएमएफटी यवतमाळने जिल्हा क्रीडा संकुल, यवतमाळ येथे स्थित असलेल्या बॅडमिंटन हॉलच्या नूतनीकरणाच्या कामासाठी सार्वजनिक बांधकाम विभाग यवतमाळला (अंमलबजावणी यंत्रणा) प्रशासकीय मान्यता (10 मार्च 2019) दिली. हे काम 10 सप्टेंबर 2019 रोजी ₹ 1.29 कोटी खर्चून पूर्ण केले.

मालमत्तेच्या संयुक्त प्रत्यक्ष पडताळणी दरम्यान, लेखापरीक्षणात असे निदर्शनास आले की बॅडमिंटन हॉल खराब स्थितीत होता. कराराच्या अटींनुसार, दोष दायित्व कालावधी काम पूर्ण झाल्याच्या तारखेपासून पाच वर्षांसाठी होता. जरी हे काम

9 सप्टेंबर 2024 पर्यंत दोष दायित्व कालावधीत असले तरी, अंमलबजावणी यंत्रणा कंत्राटदारामार्फत दुरुस्तीचे काम करून घेण्यात अयशस्वी ठरली.

चित्र क्रमांक 5.2: बॅडमिंटन हॉलची खराब झालेली स्थिती, दिनांक: 06.02.2024

5.6 डीएमएफटी निधीची अवरुद्धता

लेखापरीक्षणात निदर्शनास आले की अप्रभावी देखरेखीमुळे अंमलबजावणी यंत्रणेने निष्पादित केलेल्या अकार्यक्षम आणि अपूर्ण प्रकल्पांमध्ये वाटप केलेला डीएमएफटी निधी वापर न होता किंवा अवरुद्ध राहिला होता.

पीएमकेकेकेवायच्या अंमलबजावणी विभागाद्वारे निधी अवरुद्धतेची काही उदाहरणे खालील परिच्छेदांमध्ये स्पष्ट केली आहेत.

(i) खर्च न केलेल्या रकमेची परतफेड

(a) डीएमएफटी चंद्रपूर, 2020-21 ते 2022-23 या कालावधीत चंद्रपूर येथील शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयासाठी (अंमलबजावणी यंत्रणा) विविध उपकरणांच्या खरेदीसाठी 12 प्रस्तावांना प्रशासकीय मान्यता दिली आणि ₹ 11.30 कोटी वितरित केले.

अभिलेख्यांच्या लेखापरीक्षण तपासणीत निदर्शनास आले की मंजूर रकमेपैकी ₹ 10.31 कोटी वापरण्यात आले आणि उर्वरित रक्कम ₹ 0.99 कोटी अंमलबजावणी यंत्रणेने परत केले नाही (मे 2024) ज्यामुळे ₹ 0.99 कोटी निधी अवरुद्ध झाला.

(b) डीएमएफटी यवतमाळने, वसंतराव नाईक शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, यवतमाळ (अंमलबजावणी यंत्रणा) कडून प्रौढ व्हेंटिलेटर, बॅरिएट्रिक लॅप्रोस्कोपी ॲक्सेसरीजसह आणि बॅरिएट्रिक ऑपरेशन टेबल खरेदीसाठी प्राप्त झालेल्या प्रस्तावावर (28 नोव्हेंबर 2018) ₹ 1.88 कोटी प्रशासकीय खर्चाला मान्यता

(19 सप्टेंबर 2019) दिली आणि अंमलबजावणी यंत्रणेला 100 टक्के अग्रिम रक्कम जारी केली (19 सप्टेंबर 2019).

अंमलबजावणी यंत्रणेला मेसर्स हाफकिन बायो-फार्मास्युटिकल्स कॉर्पोरेशन लिमिटेडला (एचबीपीसीएल) वैद्यकीय उपकरणे खरेदी करण्यासाठी कार्यादेश दिले. मेसर्स एचबीपीसीएलने अनुक्रमे ₹ 0.78 कोटी आणि ₹ 0.35 कोटी किमतीचे प्रौढ व्हेंटिलेटर आणि बॅरिएट्रिक ऑपरेशन टेबल खरेदी केले व उर्वरित वस्तू खरेदी केल्या गेल्या नाहीत आणि ₹ 0.75 कोटी रक्कम मेसर्स एचबीपीसीएलकडे विनावापर पडून आहे (नोव्हेंबर 2024).

लेखापरीक्षणात असे निदर्शनास आले की अंमलबजावणी यंत्रणेने डीएमएफटी यवतमाळला न खरेदी केलेल्या वस्तूंसाठी ₹ 0.75 कोटी (₹ 1.88 कोटी - ₹ 0.78 कोटी - ₹ 0.35 कोटी) परत केले नाहीत (नोव्हेंबर 2024).

डीएमएफटी यवतमाळ यांनी अंमलबजावणी यंत्रणेकडून अखर्चित रकमेची मागणी केलेली नाही जे देखरेखीचा अभाव दर्शविते.

महाराष्ट्र शासनाने लेखापरीक्षण निरीक्षण मान्य केले होते (डिसेंबर 2024) आणि म्हटले होते की संबंधित डीएमएफटी जीएमसीकडून व्याजासह वापर न झालेल्या निधीची परतफेड करण्यासाठी सतत पाठपुरावा करत आहे.

(c) डीएमएफटी, नागपूर यांनी सार्वजनिक आरोग्य केंद्रांमधील (पीएचसी) विविध उपकरणांच्या आणि रुग्णवाहिकेंच्या खरेदीसाठी प्रशासकीय मान्यता दिली (13 नोव्हेंबर 2017) आणि जिल्हा परिषद, नागपूर (अंमलबजावणी यंत्रणा) यांना ₹ 4.00 कोटी वितरित करण्यात आले (06 मे 2021).

₹ 4.00 कोटी पैकी, अंमलबजावणी यंत्रणेने प्राथमिक आरोग्य केंद्रातील विविध उपकरणांच्या खरेदीसाठी ₹ 2.28 कोटी आणि 11 रुग्णवाहिका खरेदीसाठी (जून 2021) ₹ 1.41 कोटी खर्च केले. तथापि, उर्वरित ₹ 0.31 कोटी (₹ 4.00 कोटी वजा ₹ 3.69 कोटी) विनावापर राहिले.

लेखापरीक्षणात असे निदर्शनास आले की 36 महिन्यांचा (जुलै 2021 ते एप्रिल 2024) विलंबानंतरही ₹ 0.31 कोटी खर्च न केलेली रक्कम डीएमएफटीला परत करण्यात आली नव्हती. यातून अंमलबजावणी यंत्रणेकडून खर्च न झालेल्या रकमेच्या वसुलीवर डीएमएफटीद्वारे देखरेखीचा अभाव दर्शविते.

(ii) एमएसईडीसीएल प्रशिक्षण न दिले गेले

डीएमएफटी यवतमाळने एमएसईडीसीएल (अंमलबजावणी यंत्रणे) द्वारे 300 ग्राम विद्युत व्यवस्थापकांना प्रशिक्षण देण्यासाठी ₹ 0.36 कोटीच्या प्रशासकीय

खर्चाला प्रशासकीय मान्यता देण्यात आली (04 डिसेंबर 2018) आणि अंमलबजावणी यंत्रणेला दोन हप्त्यांमध्ये ₹ 0.18 कोटी (23 जानेवारी 2019 रोजी ₹ 0.04 कोटी आणि 28 मे 2019 रोजी ₹ 0.14 कोटी) जारी करण्यात आले.

प्रत्यक्ष मालमत्तेच्या संयुक्त पडताळणी दरम्यान, लेखापरीक्षणात निदर्शनास आले की मे 2019 पर्यंत ₹ 0.18 कोटी जारी करूनही, पाच वर्षांहून अधिक कालावधी निघून गेल्यानंतरही प्रशिक्षण देण्यात आले नाही (नोव्हेंबर 2024). पुढे, डीएमएफटी न वापरलेल्या रकमेच्या परतफेडीची मागणी करण्यातही अपयशी ठरले. कामाच्या अंमलबजावणीवर संनियंत्रण न ठेवल्याने ₹ 0.18 कोटींचा निष्फळ खर्च झाला.

महाराष्ट्र शासनाने वस्तुस्थिती स्विकारली (डिसेंबर 2024) की कोविड महामारी आणि प्रशासकीय इमारतीच्या चालू असलेल्या बांधकामामुळे प्रशिक्षण देण्यात आले नाही आणि म्हटले की डीएमएफटी यवतमाळने न वापरलेली अग्रिम रक्कम वसूल करण्यासाठी एमएसईडीसीएलकडे प्रकरण उपस्थित केले होते.

तथ्य तसेच राहते की पाच वर्षांहून अधिक काळ निधी अवरुद्ध करण्यात आला होता आणि लेखापरीक्षणाने निदर्शनास आणून दिल्यानंतर (मे 2024) कारवाई सुरू करण्यात आली होती (जून 2024).

(iii) आरओ वॉटर एटीएम स्थापित न होणे, चंद्रपूर

डीएमएफटी चंद्रपूरने आरओ वॉटर एटीएम बसवण्यासाठी प्रशासकीय मान्यता दिली (04 सप्टेंबर 2020) आणि ग्रामीण पाणीपुरवठा विभाग, जिल्हा परिषद, चंद्रपूर (अंमलबजावणी यंत्रणेला) ₹ 11.03 लाख वितरित केले (22 सप्टेंबर 2022).

प्रत्यक्ष मालमत्तेच्या संयुक्त पडताळणी दरम्यान, असे निदर्शनास आले की, अजूनपर्यंत जमीन उपलब्ध नसल्यामुळे आरओ वॉटर एटीएम बसवण्यात आले नव्हते. शिवाय, अभिलेख्यांच्या लेखापरीक्षण तपासणीत, लक्षात आले की अंमलबजावणी यंत्रणेने डीएमएफटी, चंद्रपूर ला न वापरलेली रक्कम परत केली नव्हती. याचा परिणाम लाभार्थ्यांना अपेक्षित लाभ साध्य न होण्यात आणि दोन वर्ष कालावधी निघून गेल्यानंतरही ₹ 11.03 लाख इतका निधी अवरुद्ध होण्यात झाला.

5.7 कामे विलंबाने पूर्ण होणे

लेखापरीक्षणात कामे पूर्ण होण्यास विलंब झाल्याचे निदर्शनास आले, ज्यामुळे प्रकल्पांच्या खर्चाच्या कार्यक्षमतेवर आणि अपेक्षित परिणामांवर प्रतिकूल परिणाम

झाला. अपुरे नियोजन, खरेदी समस्या आणि प्रकल्प व्यवस्थापनातील त्रुटी यासारख्या घटकांमुळे झालेल्या विलंबामुळे योजनेची उद्दिष्टे वेळेवर साध्य होण्यास अडथळा निर्माण झाला.

पीएमकेकेकेवायच्या अंमलबजावणीमध्ये विभागाकडून कामे उशिरा पूर्ण होण्याची उदाहरणे खालील परिच्छेदांमध्ये स्पष्ट केली आहेत.

(i) चंद्रपूर येथील कर्करोग रुग्णालयाच्या बांधकामात विलंब

डीएमएफटी, चंद्रपूर (31 डिसेंबर 2018) यांनी महाराष्ट्र शासनाच्या निर्णयाच्या आधारावर (26 जून 2018) 100 खाटांचे कर्करोग रुग्णालय बांधण्यास मान्यता दिली आणि डीएमएफटी चंद्रपूर, वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालक, मुंबई (डीएमईआर) आणि टाटा ट्रस्ट यांच्यात त्रिपक्षीय सामंजस्य करार निष्पादित केला (29 ऑक्टोबर 2018). हा प्रकल्प सप्टेंबर 2020 पर्यंत पूर्ण करावयाचा होता, जो नंतर वाढविण्यात आला (सप्टेंबर 2021).

डीएमएफटी, चंद्रपूर यांनी चंद्रपूर कर्करोग सुश्रुषा प्रतिष्ठानला (सीसीसीएफ) ₹ 113 कोटींची एकरकमी अग्रिम रक्कम वितरित केली (31 डिसेंबर 2018). त्यानंतर, अतिरिक्त खर्चासाठी अंमलबजावणी यंत्रणेच्या विनंतीवरून, बेडची क्षमता 100 वरून 140 बेडपर्यंत वाढवण्यासाठी आणि उर्वरित काम करण्यासाठी ₹ 77.35 कोटींचा निधी जारी केला (23 जानेवारी 2024).

लेखापरीक्षणात निदर्शनास आले की सप्टेंबर 2021 पर्यंत वाढीव वेळेनुसार काम पूर्ण करायचे असले तरी, नोव्हेंबर 2024 पर्यंत कामाची प्रत्यक्ष पूर्णता 90 टक्के होती. खर्च वाढण्याचे एक कारण म्हणजे कंत्राटदाराकडून काम पूर्ण होण्यास विलंब होता. पुढे, असे निदर्शनास आले की डीएमएफटी चंद्रपूरने नियतकालिक अंतराने कामाचे निरीक्षण न करता 100 टक्के प्रारंभिक अग्रिम रक्कम जारी केली आणि कामाच्या पूर्णतेसाठी निर्दिष्ट टप्प्याशी जोडल्याशिवाय त्यानंतरची अग्रिम रक्कम अंमलबजावणी यंत्रणेला जारी केली. अशाप्रकारे, डिसेंबर 2018 ते जानेवारी 2024 दरम्यान ₹ 190.35 कोटी जारी करूनही इच्छित लाभार्थींना अपेक्षित वैद्यकीय लाभ मिळू शकले नाहीत.

महाराष्ट्र शासनाने म्हटले (डिसेंबर 2024) की चंद्रपूर डीएमएफटीने कळवले आहे की रुग्णालयाची क्षमता 140 खाटांपर्यंत वाढवल्यामुळे बांधकामात विलंब झाला होता आणि 90 टक्के काम पूर्ण झाले होते आणि अग्निशमन विभागाकडून ना-हरकत प्रमाणपत्र मिळाल्यानंतर जुलै 2025 पासून ते तात्पुरते सुरू होईल.

हे उत्तर मान्य नाही कारण तथ्य तसेच राहते की रुग्णालय पूर्ण होण्याची सुरुवातीची तारीख सप्टेंबर 2020 होती जी सप्टेंबर 2021 पर्यंत वाढवण्यात

आली होती. तथापि, वितरणाच्या सुरुवातीच्या तारखेपासून (डिसेंबर 2018) सहा वर्षांहून अधिक कालावधी निघून गेल्यानंतरही रुग्णालय अद्याप कार्यरत झालेले नव्हते.

(ii) चंद्रपूर येथे टेस्ला एमआरआय मशीन बसवण्यास विलंब

शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, चंद्रपूर (अंमलबजावणी यंत्रणा) ने डीएमएफटी चंद्रपूर यांना ₹ 12.47 कोटी किंमतीच्या तीन टेस्ला एमआरआय मशीन खरेदी करण्याचा प्रस्ताव सादर केला (11 जुलै 2018). प्रस्तावात असे नमूद केले होते की ₹ 12.47 कोटी पैकी श्री साई बाबा संस्थान, शिर्डीने ₹ 7.50 कोटी योगदान दिले होते.

डीएमएफटी चंद्रपूरने तीन टेस्ला एमआरआय मशीन खरेदीसाठी उर्वरित ₹ 4.97 कोटी रकमेच्या प्रस्तावाला मंजुरी दिली (29 ऑगस्ट 2018). नंतर, मशीनची अंदाजे किंमत सुधारित करून ₹ 13.20 कोटी (13 ऑगस्ट 2019) आणि त्यानंतर ₹ 15.93 कोटी (07 जून 2022) करण्यात आली. डीएमएफटी चंद्रपूरने अंमलबजावणी यंत्रणेला ₹ 5.70 कोटींचे एकरकमी प्रदान केले (17 डिसेंबर 2019) आणि ₹ 2.73 कोटींचे अतिरिक्त प्रदान केले (15 जून 2022). अंमलबजावणी यंत्रणेने पुढे मेसर्स एचबीपीसीएलला कार्यादेश दिला ज्यांनी मेसर्स फिलिप्स इंडिया लिमिटेडकडून साहित्य खरेदी केले.

लेखापरीक्षणात असे निदर्शनास आले की जरी डिसेंबर 2019 मध्ये अग्रिम रक्कम जारी करण्यात आली असली तरी, मेसर्स एचबीपीसीएलने जून 2022 मध्ये मेसर्स फिलिप्स इंडिया लिमिटेडला आदेश दिला आणि अग्रिम रक्कम वाटपाच्या तारखेपासून चार वर्षांपेक्षा जास्त विलंबाने सप्टेंबर 2024 मध्ये उपकरणे स्थापित करण्यात आली.

लेखापरीक्षणात निदर्शनास आले की, डीएमएफटी चंद्रपूरने प्रशासकीय मान्यता देताना अग्रिम रक्कम जारी करण्याच्या अटी आणि शर्ती, काम पूर्ण करण्याची वेळ आणि उशिरा पूर्ण केल्याबद्दल दंड निर्दिष्ट केला नव्हता. यामुळे कामांच्या अंमलबजावणीला विलंब झाला आणि त्यामुळे 2018 ते 2022 पर्यंत खर्चात ₹ 3.46 कोटींनी वाढ झाली. प्रकल्प पूर्ण होण्याचे निरीक्षण न केल्याने अंमलबजावणी यंत्रणेच्या हातात निधी अवरुद्ध झाला.

महाराष्ट्र शासनाने म्हटले (डिसेंबर 2024) की मंजूर कामाचे निष्पादन आणि अंमलबजावणी ही अंमलबजावणी यंत्रणेची जबाबदारी आहे. मंजूर कामांच्या प्रगतीचा आढावा डीएमएफटीकडून नाही तर संबंधित प्राधिकाऱ्यांकडून घेतला जातो. तसेच, मशीन्स खरेदी करण्यात आल्या होत्या परंतु काही पायाभूत सुविधांचे

काम करायचे होते, त्यामुळे या मशीन्स स्थापित करण्यास विलंब झाला. पुढे, महाराष्ट्र शासनाने म्हटले की काम जवळजवळ पूर्ण झाले आहे आणि मशीन्स लवकरच सेवेत येतील.

यावरून अंमलबजावणी यंत्रणेने केलेल्या कामाच्या अंमलबजावणीवर डीएमएफटीकडून देखरेखीचा अभाव दिसून येतो आणि डीएमएफटीने दिलेल्या प्रशासकीय मंजुरीमध्ये काम पूर्ण करण्यासाठी कोणतीही कालमर्यादा निर्दिष्ट केली नव्हती. तीन टेस्ला एमआरआय मशीनच्या स्थापनेची पुढील प्रगती प्रतीक्षित आहे, कारण ती पाच वर्षांहून अधिक काळ प्रलंबित आहे.

(iii) सौर फोटोव्होल्टेइक पॉवर प्लांट प्रकल्प पूर्ण करण्यात विलंब

मुरादपूर, जिल्हा-नागपूर येथील आदिवासी शेतकऱ्यांसाठी, मुरादपूर येथे मृद आणि जलसंधारण विभाग आणि महाराष्ट्र ऊर्जा विकास प्राधिकरण (एमईडीए) द्वारे राबविण्यात येणाऱ्या ₹ 7.18 कोटी खर्चाच्या 270 केडब्ल्यूपी फ्लोटिंग ग्रिड कनेक्टेड सोलर फोटोव्होल्टेइक पॉवर प्लांट बसविण्यास भारत सरकारने मंजूरी दिली.

केंद्र शासनाने मंजूर केलेला निधी उपलब्ध नसल्याने, डीएमएफटी नागपूर च्या मंजुरीनुसार (15 ऑक्टोबर 2018) डीएमएफटी निधीतून ₹ 2.86 कोटी खर्चून एमईडीए (अंमलबजावणी यंत्रणे) द्वारे 270 केडब्ल्यूपी फ्लोटिंग ग्रिड कनेक्टेड सोलर पॅनेल बसविण्याचे काम हाती घेण्यात आले. तथापि, अशा प्रकारची कामे पीएमकेकेकेवाय मार्गदर्शक तत्त्वांमध्ये समाविष्ट नव्हती.

अंमलबजावणी यंत्रणेने ₹ 1.84 कोटींचे काम दिले आणि डीएमएफटी नागपूरने ₹ 1.48 कोटींचा निधी दोन हप्त्यांमध्ये (19 ऑक्टोबर 2018 रोजी ₹ 0.29 कोटी आणि 29 जानेवारी 2020 रोजी ₹ 1.19 कोटी) जारी केला. एमईडीएने 20 ऑगस्ट 2019 रोजी पाच वर्षांच्या हमी कालावधीसह सौर पॅनेल बसवले, जे ऑगस्ट 2024 पर्यंत संपणार होते.

पुढे, लेखापरीक्षणात असे निदर्शनास आले की मृद आणि जलसंधारण विभागाने पंप हाऊसचे बांधकाम पूर्ण केले नाही ज्यामुळे ग्रिड जोडणी पूर्ण होऊ शकली नाही. अशाप्रकारे, डीएमएफटीने वितरित केलेला ₹ 1.48 कोटी इतका निधी पाच वर्षांहून अधिक काळ निष्फळ राहिला.

महाराष्ट्र शासनाने म्हटले (डिसेंबर 2024) की फ्लोटिंग ग्रिड कनेक्टेड सोलर पीव्ही पॉवर प्लांट पूर्ण झाला होता (मे 2025) आणि यशस्वीरित्या कार्यरत होता.

महाराष्ट्र शासनाचे उत्तर समर्थनीय नाही कारण तथ्य तसेच राहते की हे काम पाच वर्षांपेक्षा जास्त विलंबाने पूर्ण झाले होते, तोपर्यंत सौर पॅनेलचा हमी कालावधी संपला होता.